

ÜLDÖZÖTTEK. A MENEKÜLÉS STÁCIÓI A DEMETER CSALÁD ÉLETTÖRTÉNETÉBEN

Ronald Searle rajza a kis Csilláról

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (United Nations High Commission for Refugees, UNHCR) 1959–1960-ban nagyszabású nemzetközi kampányt indított, hogy felhívja a közvélemény figyelmét a világon élő több tízmilliónyi menekülthez, és pénzt gyűjtsön megsegítésükre. A Menekültek Világéve (World Refugee Year, WRY)¹ brit bizottságának kezdeményezésére jelent meg az az illusztrált kiadvány is, amelyben a különféle nemzetiségű menekültekről készített rajzok között második világháborús és 1956-os magyarok is szerepelnek.

1959 őszén kérték fel Ronald Searle-t², a világhírű brit grafikusművészt és újságíró feleségét, Kaye Webbet, hogy látogassák meg az osztrák, olasz és görög menekülttáborokat, és készítsenek egy részletes illusztrált tudósítást a látottakról. A riportázzsal az volt a céljuk a szervezőknek, hogy szembesítsék a brit társadalmat a huzamosabb ideje európai táborokban és szállókban élő mintegy 22 000, túlnyomórészt kelet-európai menekült, köztük gyerekek, öregek és betegek kiszolgáltatott és kilátástalan helyzetével, és pénzt gyűjtsenek a táborok felszámolására, az érintettek megsegítésére.³ A szuggesztív grafikákból és a hozzájuk fűzött szövegekből, ame-

¹ A britek által kezdeményezett humanitárius év eredeti gondolata nem kis részben az 1956-os forradalmat követő magyar menekültválság hatására született meg. A WRY-ről bővebben ld.: *Peter GATRELL: Free World? The Campaign to Save the World's Refugees, 1956–1963.* Cambridge 2011, 190–197. A hazai kutatások eddig nem foglalkoztak Searle és Webb egyedülálló illusztrált beszámolójának magyar vonatkozásaival. A témával kapcsolatos kutatásaimat első ízben az *Ungarische Flüchtlinge in Österreich. Wissenschaftlicher Konferenz über die Wirkung der Ungarischen Revolution und des Freiheitskampfes 1956 in Österreich* című, 2017. február 22-én megrendezett konferencián ismertettem Bécsben, a Collegium Hungaricumban.

² *Ronald SEARLE* (1920–2011), az egyik legsokoldalúbb és legtehetségesebb 20. századi brit grafikus- és rajzolóművész könyvek, magazinok és újságok részére készített bravúros illusztrációival, szatirikus rajzaival, karikatúráival és riportrajzaival szerzett hírnevet. Hazájában a *St. Trinian's* című szatirikus rajzsorozatával vált széles körben ismertté. Kaye Webb (1914–1996) újságíró, gyermeklap és -könyvszerkesztő, nagy szerepe volt a Puffin Books sikeressé válásában. Russel Davies: *Ronald Searle. A biography.* London 2003.; <http://www.independent.co.uk/news/people/obituary-kaye-webb-1324557.html> letöltés 2016. október 31.

³ A kezdeményezés sikerére Searle munkáinak nagy-britanniai közkezdveltsége és nemzetközi elismertsége biztosított garanciát. Searle-nél talán senki nem tudta volna hitelesebben ábrázolni azt, amit egy táborban élő menekült érezhet. A rajzolóművész a második világháború alatt több évig

lyek megdöbbentő empátiával és hitelességgel mutatják be az egyéni történeteken keresztül a menekült lét tragikumát és azokat a nehézségeket, amelyekre az európai menekültprobléma kapcsán megoldást kellett találni, először a nagy múltú brit szatirikus lap, a *Punch* közölt részleteket.⁴ A tizenhét oldalas riportázs olyan nagy éredklődést váltott ki az olvasók körében, hogy annak bővített változatát a Penguin Kiadó 1960. áprilisban önálló kiadványként is közreadta. A vékony kis kötetbe 13 magyar menekültről, köztük egy négy év körüli magyar kislányról, az ideiglenes menekültszállóként működő egykori bécsi Karls Kaserne-ben lakó Demeter Csilláról készült grafika is bekerült.⁵ A ceruzarajzon egy asztalnál ülő kislány látható nagy fekete szemekkel és apatikus tekintettel, amint éppen eszik. A kép melletti rövid szövegből kiderül, hogy a kislány szüleivel az 1956-os forradalom során menekült el Magyarországról és élete jelentős részét ausztriai táborokban töltötte. A kötetben bemutatott legtöbb menekülttel ellentétben a kis Csilla családja a szerencsésebbek közé tartozott: szülei tanultak és dolgoztak, a család rövidesen új lakásba költözhetett.

2016 nyarán, amikor a téma kutatását elkezdtem, a rajzokon szereplő magyar menekültek közül – vezetőkéneve, életkora és a szüleivel kapcsolatos adatok miatt – Csillánál volt a legnagyobb esély arra, hogy nyomára bukkanok. Néhány hónapos kitaró nyomozás után sikerült megtalálnom a Bécs mellett élő egykori kislányt és nyolcvanas éveit elején járó édesanyját, Demeter Ferencné, Major Györgyit. Csilla édesapja már nem élt, ő a nyolcvanas években hunyt el. A kutatás során hamar fény derült arra, hogy a Demeter család tagjai nem csak az 1956-os forradalom során kényszerültek – egyénileg vagy csoportosan – menekülni. Viszontagságokkal és sorscsapásokkal kísért 20. századi kelet-európai történetüket – az illusztrált tudósításban szereplő legtöbb menekültéhez hasonlóan – a világháború és a kommunista diktatúra miatt folyamatos üldöztetés, országon belüli és határokon átívelő migráció jellemezte. Searle és Webb Magyarországon szinte teljesen ismeretlen riportázsából kiindulva – annak mintegy folytatásaként –, a család életútjának ezeket a csomópontjait mutatom be. 1956-os emigrálásuk előzményeit és motivációit követően

japán hadifogságban és kényszermunkatáborban raboskodott, így maga is átélte a tábori élet kiszolgáltatottságát és megaláztatásait. Szörnyű megpróbáltatásokkal járó életük legapróbb részleteiről rajzokat készített, abban bízva, hogy a világ egyszer tudomást szerez azokról a borzalmakról, amelyeken fogolytársaikkal keresztülmentek. Searle Siamban készült rajzait több ízben kiállították és publikálták. *DAVIES R.*: Ronald Searle i. m. 54–81.

⁴ Refugee Year. An interim report from the sketchbook of Ronald Searle. *Punch*, 1959. december 30. 653–669. A beszámolóból az amerikai *Life* magazin nemzetközi kiadásában is közöltek egy válogatást: *Ronald SEARLE–Kaye WEBB*: The forgotten people. Victims of Europe's upheavals, 22,000 refugees wait in camps. *Life International*, 1960. március 14. 80–86.

⁵ Refugees 1960. A report in words and drawings by Kaye Webb and Ronald Searle. London 1960. 13.

ausztriai letelepedésük és beilleszkedésük körülményeire, illetve arra is kitérek röviden, hogy a magyar államvédelmi szervek milyen módon próbáltak fellépni a családnak azokkal az országból elmenekült tagjaival szemben, akiket továbbra is a rendszer potenciális ellenségeinek tekintettek.⁶

© Ronald Searle örökösei

⁶ Itt köszönöm meg a Demeter és Stöckl család tagjainak a segítségét, akik 2016–2017-ben megosztották velem emlékeiket. Ronald Searle és Kaye Webb munkásságával kapcsolatban Matt Jones-tól, Helen Walasektól, Kristopher McKie-től és Phil Casoartól kaptam hasznos segítséget, amiért mindannyiuknak igen hálás vagyok. Köszönöm, hogy az örökösök hozzájárultak Ronald Searle rajzának közzétételéhez.

Csilla nagyanya, Márta

Remsey Ágnes 1951 adventjén játszódó életrajzi ihletésű dokumentumregényének egyik női főszereplőjeként Csilla apai nagyanya, Márta is megjelenik.⁷ A regény kilenc nő adventi készülődésének a történetét mutatja be, akik a második világháború utáni években családjakkal Budapesttől 20 km-re, Szentendrén, a Pismány déli hegyoldalának házaiban, lakatlanná vált nyaralóban találtak menedéket, és letek új otthonra. A történetbe ágyazva a több ízben menekülni kényszerülő Demeter család hányattatott sorsának egy-egy epizódjára is fény derül. Márta jellemzése során azt is megtudjuk, hogy milyen megpróbáltatásokon kellett keresztülmennie a hétgyermekes édesanyjának családtagjaival együtt a második világháború során, majd a kommunista diktatúra éveiben:

„A háború idején négy országon üzte át a sorsa. És ő, aki annyi rászorulón segített, végül maga is, mint hazátlan koldus járta sorra a sok idegen ház küszöbét, hogy övéivel együtt éhen ne pusztuljon. Végigélte a gyűjtőtáborok hitveszejtő reménytelenségét, eltemette legszebb kislányát, kipróbálta a honvagy mindenfajta borzalmát, és háromévi szörnyű hányattatás után, visszakerült saját leégett, kirabolt, elvadult otthonába. Emberfeletti erőfeszítéssel kezdett hozzá a régi otthon újjáteremtéséhez férjével és az időközben férfitá serdült fiaival. És amikor, újabb három év után, ismét kezdett minden kivirulni körülöttük, újra menniük kellett. Birtokuk két ország mezségéjén terült el, az úgynevezett határsávban. Zsíros föld, békében eldorádó, háborúban hánytorgó vulkán, pokol tornáca, háború után pedig sivár senki földje, ahol civil ember tovább nem lakhatott.”⁸

⁷ REMSEY Ágnes: Kilenc asszony karácsonya, avagy a felhők játéka. (Dokumentumregény az 1950-es évekből). Bp. é. n. Remsey Ágnes (1915–2010) iparművész, író, Pirk János festőművész felesége. 1939-től 1943-ig a gödöllői szőnyegszövő műhelyt vezette. 1945 után bábokat és babákat tervezett, készített. Id. Demeter Ferencné, Neumann Mártának, akárcsak a regény többi főszereplőjének csupán a keresztnevét adja meg a szerző. Márta édesapjának, Neumann Valérnak Bisse mellett voltak földbirtokai. A család jó viszonyban volt Nagy Ferenc kispap politikussal, későbbi miniszterelnökkel, de Márta férje távol tartotta magát a politikától. GÁBOS Dénes: Csököly község monografiája. NAGY Ferenc: Bisse község monografiája. (A falu könyvtára 16.) Bp. 1926. 12–13.; Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL.) 3.1.9. V–85220/12–15., 20–23., 61., 80–82. Demeter Ferenc vizsgálati dossziéja; Demeter András szóbeli közlése, 2016. ősz.

⁸ REMSEY Á.: Kilenc asszony i. m. 11–12. A családnak Hercegszántó közelében voltak földjeik és Klágya pusztán éltek. ÁBTL. 3.1.9. V–85220. 12–13. Orgoványi István kutatásaiból ismert, hogy milyen túlkapasok és atrocitások történtek a jugoszláv partizánok részéről a déli határ általuk ellenőrzött településein, így például Hercegszántón is 1945 elején. 1946. májusig intenzív lobbizási tevékenység folyt az úgynevezett bajai háromszög Jugoszláviához való csatolásáról. ORGOVÁNYI István: Menekülés a Vasfüggönyön át. Tiltott határátlépések 1945 és 1950 között. Betekintő 10. (2017) 1. 6–7. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2017_1_%20orgovanyi.pdf letöltés: 2018. február 1.

A háborút követően a család származása és földbirtokai miatt került bajba. A Mohácsi-szigeten található jól jövedelmező gyümölcskertészetüket 1950-ben kisajátították, és termelési szabotázs miatt három évre elítélték a Demeter házaspár Valér nevű fiát, aki a komló-kőbányai kényszermunkatáborban töltötte le büntetését.⁹ A belügyi szervek kiemelt és precedensértékű ügyként tekintettek a család ellen folyó eljárásra. Az Országgyűlésben Nezvál Ferenc¹⁰ a belügyi tárca 1952. évi költségvetésének tárgyalásakor az ő esetüket emelte ki:

„Rendőrségünk jó és eredményes munkát végzett ebben az esztendőben [...] a falvakban is a kulákok szabotáló, ellenséges cselekedeteinek megfékezésére, illetőleg a spekuláció elleni kemény küzdelemben. A nagyszámú példa közül megemlítem az alábbiakat: Demeter Ferenc volt horthysta alezredes, 180 holdas kulák és családja ellen bűnvádi eljárás indult, mert 13 holdas gyümölcsösüket teljesen elhanyagolták, ugyanakkor az államtól kapott 32 000 forint értékű növényvédőszeret elfekettették.”¹¹

A családnak otthonából való elűzetése ellenére sikerült Szentendrén új életet kezdenie. Mint arra a regényben is történik utalás, 1956-ban innen is menekülniük kellett.¹²

Csilla édesapja, Cirmos

A *Kilenc asszony karácsonya* című regényben Márta egyik börtönből szabadult fiáról is említést tesz a szerző.¹³ Feltehetően az öt fiútestvér közül Csilla édesapjára gondolt, akinek a története tanulmányunk szempontjából külön is figyelmet érdemel. Ifj. Demeter Ferenc (1927–1984), becenevén Cirmos, mint az az ÁBTL-ben található vizsgálati dossziéjának irataiból is kitűnik, már 1956-ot megelőzően több ízben megtapasztalta a hontalan- és menekülsorssal járó megpróbáltatásokat, ráadásul a kommunista diktatúrák magyar és jugoszláv börtöneit is megjárta.¹⁴

⁹ ÁBTL 3.1.9–V–85220/15.; *Vas Gyula*: A traktorról a BMW szalonba. Egy merész üzletember életútja. Új Szó, 1992. március 30. 5. Vö. ÁBTL 3.1.5–0–14755/1/17. Tájékoztató dosszié. „Rokonok” Határozat az operatív nyilvántartásba vételről. 1970. 1. 2.

¹⁰ Nezvál Ferenc (1909–1987) 1948–1985-ig országgyűlési képviselő, 1956-ban város- és községgazdálkodási miniszter, 1957–1966-ig igazságügy-miniszter, az MSZMP KB tagja. Részletes életrajzához lásd <https://www.neb.hu/asset/phpSkNfyE.pdf> (letöltve: 2016. október 31).

¹¹ Nezvál Ferenc hozzászólása az 1952. évi állami költségvetés részletes vitájában, 1951. december 18. In: Az 1949. évi június hó 8-ára összehívott Országgyűlés naplója, II. kötet. Bp. 1959. 751.

¹² REMSEY Á.: *Kilenc asszony* i. m. 11., 171.

¹³ Uo.170.

¹⁴ Ifj. Demeter Ferenc életútjának 1953-ig tartó szakaszához lásd ÁBTL. 3.1.9. V–85220/11–15., 18–19., 20–29., 34–35., 39–46., 61–63., 72., 80–82., 90.

Két fiútestvéréhez, Lajoshoz és Valérhez hasonlóan Ferenc is hadapródiskolába járt és apja hívatását követve katonatiszti pályára készült. A második világháború azonban közbeszólt: a Marosvásárhelyen tanuló diák iskolájával a szovjetek elől Németországba, majd Dániába menekült. A kapituláció után rövid angol hadifogság és a dán hatóságok őrizete következett, végül a Dán Vöröskereszt vette őket pártfogásába. Ferenc 1946 őszén tért vissza Magyarországra.¹⁵ Egy ideig szülei gyümölcsösében dolgozott, majd beiratkozott a bajai gimnáziumba, hogy leérettségizzen. Mint azt később, a magyarországi őrizetbe vételét követő kihallgatások során elmondta, családját származása miatt sorozatos hátrányos megkülönböztetés érte, osztályidegenként üldözöttek voltak. Cimos gyűlölte a fennálló politikai rendszert és kilátástalannak tartotta jövőjét. Ezért úgy döntött, hogy Jugoszlávián keresztül nyugatra szökik: visszamegy Dániába vagy kivándorol a tengerentúlra. Elhatározásában az is vélhetően közrejátszott, hogy egyik rokona Belgrádban élt, de dániai élményei is befolyásolhatták döntését. 1949. április 21-én Beremendnél szökött át a határon, a jugoszláv határvédelmi szervek azonban elfogták. Három napig őrizetben tartották, majd Belgrádba szállították. Tíz hónapot töltött a jugoszláv hírszerzés és titkosszolgálat, az UDB börtönében. Ezt követően a nagybecskereki internálótáborba, majd a Lazarevac melletti Kolubara szénbányába került. Egy idő után itt már tehergépkocsi-vezetőként dolgozott. Egyik alkalommal, amikor autóbalesetet szenvedett, a büntetéstől tartva megszökött. Ekkor határozta el, hogy visszaszökik Magyarországra. 1950. szeptember 23-án, miután a beregi Duna holt ágánál átúszott, ruhája beakadt a drótkerítésbe és egy akna felrobbant mellette. A magyar hatóságok azonnal őrizetbe vették és a kiskunhalasi kórházba szállították a súlyos sebesültet. Jobb lábfeje olyan mértékben összeroncsolódott, hogy amputálni kellett. A kecskeméti bíróság tiltott határátlépés¹⁶ miatt 1951. januárban első fokon 3 év börtönbüntetésre ítélte, amely június 3-án vált jogerőssé. 1953. februárban Kistarsára internálták, innen augusztus végén szabadult.¹⁷ Szüleihez költözött Szentendrére, ahol traktorosként

¹⁵ Márta férje, illetve két másik fia, Lajos és Valér szintén 1946-ban tért haza Németországból. ÁBTL. 3.1.9. V-85220/14.,20.

¹⁶ A korabeli tiltott határátlépésekhez ld. Orgoványi István tanulmányait. *ORGOVÁNYI I.: Menekülés a Vasfüggönyön át i.m.; Uő: Disszidálási kísérletek földön, vízen, levegőben, 1950–1956. Bete-kintő 10. (2017) 2. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2017_2_orgovanyi.pdf (letöltve 2018. február 1).*

¹⁷ Határozat a jogerős és végrehajtható ítéletről, 1951. június 3.; Demeter Ferenc autográf önéletrajza, 1953. július 15. ÁBTL. 3.1.9. V-85220. 72., 80–81.; ÁBTL 4.1–A–502. 84. Kistarsa iktatókönyv. Demeter Ferenc internáltat az 1953. július 16-án lejegyzett környezettanulmányban így jellemezték: „A népi demokrácia ádáz ellensége. Nyílt ellenséges kijelentésektől, rafinált, óvatos természeténél fogva óvakodik, azonban rendkívül destruktív és fegyelmezetlen magatartást tanúsít. Internáltársait alattomban uszítja a Hatósággal szembeni ellenállásra.” ÁBTL. 3.1.9. V-85220. 82.

mezőgazdasági munkát végzett. Megházasodott és 1956. januárban megszületett első lánya, Csilla. Bár 1956 nyarán az árvízkárok miatt teljesen tönkrement gyümölcsösét visszakapta a család, és Cirmos öccse, Valér el is kezdett ott építkezni, az 1956-os forradalom és szabadságharc a Demeter család életét is gyökeresen megváltoztatta.¹⁸

Menekülés és letelepedés Ausztriában

Ifj. Demeter Ferencné emlékezete szerint férje részt vett a harcokban: a Széna téri csoportnak volt a tagja.¹⁹ Cirmos és Valér (becenevén Szőke) közvetlenül a forradalom kitörését követően Bécsbe utazott, de rövidesen néhány napra letartóztatták őket az osztrák hatóságok. Utána visszatértek Magyarországra. Részben a büntetéstől tartva, részben azért, hogy nyugatról segítsék a népfelkelést úgy döntöttek, hogy október végén családjukkal elhagyják az országot. A család tagjai különböző útvonalakon és eltérő időpontokban menekültek Ausztriába. Míg ifjabb Demeter Ferenc feleségével, gyermekével, több családtagjukkal és barátjukkal Hegyeshalomnál lépték át a határt, addig a család másik fele Jugoszlávia fele hagyta el az országot. Cirmos feleségét, Major Györgyit teljesen váratlanul érte, amikor megtudta, hogy egyik pillanatról a másikra el kell hagyniuk szentendrei otthonukat. „Férjem több napi távollét után hazajött, és azt mondta, hogy azonnal pakoljunk, mert mindjárt itt lesznek az ÁVÓ-sok. Gyorsan összeszedtem a legszükségesebb holmikat. Naiv voltam. Azt hittem, hogy rövidesen visszatérünk” – emlékezett vissza. Egy Fiattal és egy teherautóval menekültek, az elöl haladó autóra egy vöröskeresztes jelet festettek. Bár nem volt veszélytelen az út, többször rájuk is lőttek, sértetlenül átlépték az osztrák határt. Major Györgyi elmondása szerint férjének az volt a terve, hogy visszamegy harcolni. Öccsével több ízben vissza is tértek, hogy segítsék a felkelőket.²⁰ Ezt erősíti meg az a család által megőrzött német nyelvű lapkivágat is, amelyen Cirmos portréja látható néhány soros képaláírással. A cikk a veszéllyel dacoló és a szabadságért „emberfeletti dolgokra” képes felkelők egyikeként jellemezte Ferencet, a futárt,

¹⁸ Demeter András közlése.

¹⁹ A továbbiakban a családtagokkal folytatott beszélgetésekre, a Demeter Valérral készített és nyomtatásban megjelent interjúra, illetve az állambiztonsági szervek adatgyűjtésére támaszkodom. Cirmos öccse, Valér szintén részt vett a forradalomban. *Vás Gy.: A traktorról i. m.; Vö. ÁBTL 3.1.5.–0 – 14755/1 75. Jelentés. Ifj. Demeter Ferenc ügye. 1968. szeptember 24.*

²⁰ Demeter Valér 1957. januárban szöktette át Hercegszántón maradt feleségét és gyermekeit. Vö. ÁBTL 3.1.9. V–154415/1 46–49. Vizsgálati dosszié. Molnár István és társai. Kihallgatási jegyzőkönyv. 1960. július.1.; ÁBTL 3.1.9–V–154415/2 13. Vizsgálati dosszié. Molnár István és társai. Kihallgatási jegyzőkönyv. 1960. augusztus 30.

aki annak köszönhetően, hogy jól ismerte a mellékutakat, naponta kétszer megtette a Győr és Budapest közötti, nem éppen kockázatmentes utat.²¹

Ifj. Demeter Ferencről készült rövid cikk, azonosítatlan osztrák lapkivágat (ismeretlen fotós)

Csilla édesanyja emlékei szerint Bécsben mindenki rendkívül segítőkész volt velük: „az osztrákok valóságban »dajkáltak« minket”. Példaként említett egy epizódot. Miután megérkeztek Bécsbe és egy fiatal lány meghallotta az utcán, hogy magyarul beszélnek, azonnal megadta magyar származású édesanyja címét. Néhány napig náluk laktak a kicsi, egyszobás házmesterlakásban. Az asszony a ház lakóitól gyűjtött pénzt, hogy főzni tudjon rájuk. Ezt követően különféle bécsi táborokban kaptak ideiglenes jelleggel szállást. A Stift és az Albrecht kaszárnya után a Kagranban (Karls Kaserne) laktak számos magyar honfitársukkal együtt. Itt rajzolta le Searle a kis Csillát 1959. november 4-én.²² Az egykori kaszárnyában az újabb gyerekek

²¹ Jeden Tag Viermal am Tod vorbei! A Demeter család archívumából származó lapkivágat megjelenési helyét és idejét egyelőre nem sikerült azonosítani.

²² Searle az eredeti grafikákon mindig feltüntette kézírással a lerajzolt személyek és a táborok adatait (név, hely, egyéb jellemzés), illetve a pontos dátumot is. Ezek többnyire a nyomtatott kiadványokban is láthatók. A Csillára vonatkozó adatok csak az eredeti rajzon szerepelnek. Neve mellett a „Hungarian child”-megjegyzés olvasható. Lásd a fenti grafikát.

bővülő család egy idő után kapott egy saját szobát, így némileg elviselhetőbbé vált átmeneti szálláshelyük. A menekültek szabadon elhagyhatták a tábort, étkezést kaptak, a kiskorú gyerekek részére napközben felügyeletet biztosítottak.²³ Bár a kiadványban Kaye Webb szövegének nem minden adata volt pontos, az egyértelműen kitűnik, hogy a Demeter család a menekültlét minden nehézsége ellenére a beilleszkedés tekintetében a szerencsésebbek közé tartozott. Az édesanyjának volt munkája, a *Nemzetőr* című újságnál dolgozott adminisztrátorként, az édesapa pedig 1957-ben felvételt nyert a bécsi Képzőművészeti Akadémiára, ahol festészeti és grafikai tanulmányokat folytatott. 1963-ban szerzett diplomát. Akárcsak a legtöbb magyar menekült diák, Demeter Ferenc is anyagi támogatást kapott tanulmányaihoz. Ő az amerikai Rockefeller Alapítvány ösztöndíjának (havonta 1500 shilling) köszönhetően tanulhatott, öccséhez, Andráshoz hasonlóan, aki szintén képzőművészeti tanulmányokat folytatott.²⁴ Nagy előrelépést jelentett az évek során két újabb gyerekkel bővülő családnak, hogy a WRY lakásépítési programja keretében rövidesen saját lakásba költözhetek, egy új, modern épületben a Béctől 40 km-re található Traiskirchenben. Major Györgyi emlékei szerint a svédek építették a házakat a menekültek részére (ezért is nevezték azokat svéd házaknak), amelyekben kezdetben többségében magyar menekültek laktak.²⁵

A Demeter családot Ausztriába történő emigrálásukat követően sem veszítette szem elől az államvédelem. Szabó Miklós és az osztrák kommunista sajtó értesüléseire hivatkozva a forradalom egyéves évfordulóján a *Népszabadság* cikket közölt arról, hogy a Csilla nagyapjának és más emigránsoknak Bécs mellett otthont adó mödlingi Goldene Stiege 10. számú villa „a Magyar Népköztársaság elleni diverziós és kémtevékenység” egyik ausztriai központja volt. A magyar államvédelmi szervek információi szerint a villa az angol kémcsoport tagjainak volt a gyülekezőhelye.²⁶ A titkosrendőrség feltételezése szerint ifjabb Demeter Ferenc, azaz Cirmos, Valér öccse, azaz Szőke és édesapjuk különféle nyugati hírszerző szervek ügynöke-

²³ Miklódy Molnár István vallomása szerint közel 1000 magyar menekültnek biztosított szállást a láger, ahol 1959-től már csak azok maradhattak, akiknek volt munkájuk. A munkaképtelenek a lakhatásért és ellátásért 120 schillinget fizettek. ÁBTL 3.1.9–V–154415/2. 162–163.

²⁴ Universitätsarchiv der Akademie der bildenden Künste Wien. Studienakt Franz Demeter (Nr. 5274); Studienakt Andreas Demeter (Nr. 5589). Köszönöm Ulrike Hirhager levéltáros szíves segítségét; 1957 elejéig a Rockefeller alapítvány több mint 600 diák ausztriai tanulmányát támogatta. The Rockefeller Foundation Annual Report, 1956. 16–18. <http://assets.rockefellerfoundation.org/app/uploads/20150530122215/Annual-Report-1956.pdf> letöltés: 2016. december 7.

²⁵ Az osztrák állam az ENSZ és a civil szervezetek jóvoltából jelentős és sokféle anyagi támogatást nyújtott a menekültek ausztriai letelepedéséhez és integrációjához. Vö. *MURBER Ibolya: Az 1956-os magyar menekültek Ausztriában: menekültlét és integráció. Múltunk* 11. (2016) 3. 154–156.

²⁶ A Volksstimme megerősíti Szabó Miklós leleplezéseit. *Népszabadság*, 1957. október 24. 7.

ként ellenséges akciókat (például röplapterjesztés) és kémtevékenységet folytatott Magyarország ellen. Id. Demeter Ferencről Nagy Ferencsel való barátsága miatt egy ideig azt gondolták, hogy az ausztriai emigráció egyik fontos alakja.²⁷ Demeter András szóbeli közlése szerint a család tagjait különböző beszervezett ismerősök, barátok, rokonok folyamatosan rá akarták bírni, hogy térjenek haza. A megfigyelések az 1970-es évek elején azonban már nem hoztak kézzelfogható eredményeket, ezért a szervek felhagytak a megfigyeléssel és adatgyűjtéssel.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a Demeter család a kommunista elnyomás szinte minden formáját elszenvedte és több ízben döntött vagy kényszerült otthonát, hazáját elhagyni, mielőtt a szabad világba való végleges menekülés mellett döntött 1956-ban. Bár a jobb élet reménye is szemük előtt lebegett, Ausztriába való emigrálásuk közvetlen kiváltó oka mégis a forradalomban való részvétel, a megtorlás miatti félelem volt. A család tagjai a világ több pontján szóródtak szét. Többek között Cirmos és Szőke családjával Ausztriában telepedett le. Az ő esetükben a Magyarországhoz való közelség, az ország demokratizálódása esetén a hazatérés lehetősége is fontos szempont volt. Mint azt ifj. Demeter Ferenc családjának személyes tapasztalatai is bizonyítják, Ausztriába való megérkezésük első pillanatától az osztrákok támogatóan és nagyvonalúan segítették letelepedésüket és beilleszkedésüket. A magyar menekültekkel való szolidaritás a nyugati világ példátlan összefogásában, a menekültsegélyezés nemzetközi intézményeinek összehangolt és sikeres munkájában is tetten érhető volt. Csilla családjának sorsa, akárcsak számos menekült honfitársuké az UNHCR égisze alatt zajló WRY pénzgyűjtő felhívásainak és programjainak (ebben Searle és Webb riportázsának is szerepe volt) köszönhetően rendeződött véglegesen. A család tagjai, akik szerint sikeres volt az osztrák társadalomba való beilleszkedésük, mai napig hálásak osztrák befogadóiknak. Csilla férje osztrák, gyerekeik osztrák identitásúak, ezzel együtt büszkék és érdeklődnek magyar gyökereik iránt. Csilla édesapjának fiútestvérei közül hárman a rendszerváltást követően hazatelepültek Hódunára és a kárpótlás során visszaigényelt földjükön gazdálkodni kezdtek. Közülük ma már csak a legfiatalabb fiútestvér, Demeter András él.

²⁷ 1969. november 21-én tettek javaslatot Valér operatív feldolgozására, rokoni kapcsolatai tisztázására, 1972. május 24-én zárták le az ügyet: ÁBTL 3.1.5-O-14755/1; 2. „Rokonok”.